

Harmonisk, arbejdsom eller livsnyder?

Hyldestsang hos højskolefolk, husmænd og halvfjerdser-individualister

Af Birgit Andersen

Adam Oehlenschläger var en kendt lejligheds poet, men også Olsenbandens nervøse tøffelheld Kjeld forsøgte sig i genren en enkelt gang (1). Oehlenschlägers arbejder eksisterer for en dels vedkommende stadigvæk og er med til at synliggøre, at lejlighedsdigtningen kunne give høj status hos guldaldermiljøets finere borgerskab og kulturpersonligheder. I erindringer fra 1800-tallet omtales mange lejlighedssange da også med stor varme og taknemmelighed. Når man derimod lader Kjeld forsøge sig som poet, er det for at karakterisere en bestemt social sammenhæng: Den småborgerlige fest med de velmenende, men ikke særligt gode sange. I TV-serien »Edderkoppen« brugtes en lejlighedssang ligeledes til at skildre en frokost hos en familie med problemer. Her var sangen blot blevet en kliché. Lejlighedssangene kan således tillægges en symbolværdi der, alt efter hvilken sammenhæng den indgår i, kan være vidt forskellig. Men de har også en tekst og et indhold, og det er dette, der er temaet for denne artikel. Fra gammel tid har lejlighedssang været udført af solister eller kor, men de sange, der omtales i denne artikel, er med få undtagelser skrevet til en bestemt lejlighed, på en velkendt melodi og beregnet til at skulle synges af gæsterne. Enkelte af de nævnte lejlighedssange fra 1800-tallet kan dog have været fremført som digte eller sunget af solister.

Der er skrevet lejlighedssange i alle samfundsgrupper og til skiftende tider, og som oftest indeholder de en anerkendelse af hovedpersonens karakter eller livshistorie. Men hvad skal der til for at få denne anerkendelse? Hvilke værdier og normer anvender forfatteren til at fremhæve væsentlige forhold i et menneskes liv? Hvilke handlemuligheder mener forfatteren, at et menneske har f.eks. i forhold til uddannelse? Og omvendt hvilke begrænsninger har det? Hvilke personlige mål kan man stræbe efter? Hvordan skal man opføre sig? Er der egenskaber, der opfattes som vitale for ar-

bejdslivet og de sociale relationer i sangens oprindelsesmiljø? Med andre ord: Afspejler de værdier, normer og holdninger, der fremhæves i en sang, noget essentielt i det miljø, sangen er skrevet i?

En lejlighedssang opfattes ofte som en engangssang. Den omdeles, syn- ges, glemmes ved bordet og forsvinder under oprydningen sammen med bordkort og servietter. Nogle gæster har dog i tidens løb stoppet de omdelte sange i lommen og dermed ubevidst været med til at sikre en række oplys- ninger, som lejlighedssangene ofte rummer. Det kan være oplysninger om personer, familier, samfundsforhold og karakteristik af en periode, men det kan måske også være holdninger, værdier og normer, der afspejler basale forhold i et miljø. Men lad os først se på en samling lejlighedssange.

»Ja, hvor der leves mest, der lyder sange flest, ti liv og sang de tvende hører sammen« (2)

En del gemmer som nævnt de uddelte sange, og mange opbevarer dem endog, så de let kan genfindes. Men den private opbevaring er naturligvis langt fra en garanti for en sikring af sangteksterne for eftertiden. Det farlig- ste tidspunkt er, når familien rydder op i et dødsbo. I 1995 gennemførte Dansk Folkemindesamling derfor i samarbejde med Jydske Vestkysten og de tre stiftstidender en indsamlingskampagne med det formål at sikre de ældre sange. På baggrund af et interview med arkivar Jens Henrik Koudal fra Dansk Folkemindesamling opfordredes læserne til at indsende lejligheds- sange skrevet før 1945. Mere end 2.000 sange blev indleveret som følge af kampagnen, og på nuværende tidspunkt har artiklens forfatter registreret 1.739 sange i en database, der herefter vil kunne give overblik over en række oplysninger om sangenes tilblivelse og udformning. Man kan søge på date- ring, lejlighed, forfatter, melodi, udseende og sidst, men ikke mindst oplys- ninger om den sociale og familiære sammenhæng, som festen og teksten er opstået i. De fleste sange, der kom ind ved denne kampagne, stammer na- turligt nok fra Jylland, men Fyn og Sjælland er heldigvis også repræsenteret. Den ældste af de registrerede sange er fra 1829, og den yngste er skrevet i kampagneåret; det er dog først fra 1880'erne, at der kan noteres mindst en sang fra hvert år.

Lejlighedssange er ikke nødvendigvis skrevet til fester. Det gælder heller ikke sangene fra denne samling, for vel stammer de fleste fra bryllupper, men der er også sange, skrevet i forbindelse med dødsfald og begravelser. I tidens løb er lejlighedssange tillige anvendt som udtryk for protester mod f.eks. nedskæringer, fyringer eller upopulære, politiske beslutninger, dem er der dog ikke indsendt nogen af i denne kampagne. Ordet »lejlighedssang« må derfor siges at være en mere præcis betegnelse end »festsang«. I denne

samling lejlighedssange er de festlige anledninger imidlertid klart i overtal, for næst efter bryllupper er det sølvbryllupper, der hyppigst er repræsenteret; derefter er det konfirmationer og fødselsdage, ja selv en 100 års dag er her. Enhver sammenkomst kan tilsyneladende udløse en sang, og blandt de indsendte eksemplarer er der sange til rejsegilder, høstfester, jubilæer, afsked for lærere, præster og mejeribestyrere. Der er sange til skoleafslutninger, mindefester for afdøde – kort sagt en lang række arrangementer, hvor de forsamlede har fået lejlighed til sammen at udtrykke nogle fælles følelser, de har så at sige fået lov til at »tale med én mund«.

De mange sange kan efter indsenderens medfølgende oplysninger, tekstens indhold eller lejlighedens karakter placeres i forskellige miljøer og sociale sammenhænge. I denne samling er der et klart overtal af sange fra landbomiljøer. Nogle afspejler husmandens fattige og arbejdsomme liv, mens andre vidner om gårdejerfamilier med flere ressourcer. Der er sange, der bærer præg af et kristent livsgrundlag, mens enkelte af sangene fra husmandshjemmene snarere peger imod et ideologisk fællesskab med arbejderbevægelsen. Endelig indsendtes en arbejdersangbog fra 1921, hvori bl.a. også er trykt sange til brug for de store, personlige festdage (3).

Nogle sange er med til at fortælle en historie om uddannelsesforløb, der fik afgørende indflydelse på resten af livet. Ophold på især seminarier og højskoler var med til at udvide horisonter og give livslange venskaber. Fra miljøer, der erhvervsmæssigt knytter sig til bylivet, men som også kan have hjemme på landet, stammer en del sange med relation til håndværker-, arbejder- og købmandsfamilier. De nævnte sange er hovedsageligt forfattet i slutningen af 1800-tallet og første halvdel af 1900-tallet. Men selvom 1945 var kampagnens skæringsår, indsendtes der også sange fra 1950'erne og fremefter. I overensstemmelse med ændringerne i erhvervsmønstret er disse naturligt nok i højere grad skrevet af og til personer, hvis arbejde er adskilt fra bopælen. Det er skolelærere, sygeplejersker, jernbanefunktionærer, bankfolk og akademikere, vi her møder.

Sangtekster med så stor geografisk, tidsmæssig og social spredning fortæller mange forskellige historier om livets højdepunkter, om skæbner og livsforløb, om levevilkår på forskellige tidspunkter og i forskellige sammenhænge, men indirekte fortæller teksterne også om samfundsudviklingen, om ændring i de materielle vilkår og i den enkeltes handlemuligheder. Men her stopper informationerne ikke. Selvom forfatterne kun i enkelte tilfælde vil medgive, at de bevidst har lagt værdier og normer ned i sangene, indeholder de dog holdninger, som forfatterne på det pågældende tidspunkt har fundet helt normale, fælles for alle og dermed indiskutable. Sange til konfirmationer, bryllupper, bryllupsdage eller skarpe hjørner i et menneskes liv udtrykker derfor samtidig normer og værdier, der passer til lige

netop den sociale og tidsmæssige sammenhæng, sangteksten er opstået i. Lad os derfor se nærmere på tre eksempler, tre miljøer, som er skildret gennem lejlighedssange fra denne samling: 1. Borgere, præster og højskolefolk mellem ca. 1870 og 1910. 2. Husmænd og gårdejere mellem 1920 og 1950. 3. Liberale erhverv, funktionærer o.l. fra 1950'erne til 1990'erne. For gruppe 1's vedkommende er der suppleret med oplysninger om sange, der ikke stammer fra denne samling.

*»Saa hil Dig, gamle Gaard, som ... trofast Vidnesbyrd kan
til os bære om Aandens og om Haandens fælles Sag«*

Ud fra købmand Huus' gård midt på torvet i Nakskov lød der gerne munter snak og i ny og næ en sang, når der var fødselsdage, og venner og familie var samlet. Ved købmandens 47 års fødselsdag i 1870 havde prokurator Henrichsen, der var en hyppig middagsgæst i det meget gæstfri hjem, forfattet en sang til lejligheden. 32 år senere blev købmandsgårdens og slægtens historie nedskrevet og trykt i forbindelse med forretningens 100 års jubilæum. Her bemærkes det om den gamle sang, at den gjorde stor lykke, *»maaske nok større end den i sin Fordringsløshed fortjente«*, fordi, som det bemærkes, det dengang ikke var så almindeligt med sange, som det blev senere. I forbindelse med jubilæet, der fejredes den 13. november 1902, manglede der da heller ikke sange. Afsnittets to indledningslinjer stammer fra den af jubilæumssangene, der havde følgende titelblad: *»Ca. 100 Vers i Anledning af de 100 Aar«*. Derudover var der yderligere tre sange. Den runde dag gav naturligvis rig anledning til at indkredse baggrunden for succesen – forretningshemmeligheden så at sige. En købmandsgård, hvor bolig og forretning lå i samme bygning, var et livligt sted med kunder fra by og land, kommen og gåen af vareleverandører og gæster. En dejlig legeplads for børn, og rammen for personalets lange arbejdsdag. Et travlt, men nødvendigvis også gæstfrit hjem *»Hvor Porten aaben staar og vinker kærligt ad Folk og Fæ Hvor aldrig nogens Komme er besværligt.«* Men det er naturligvis i hjemmet, at de basale rammer dannes, som forfatteren siger: *»Men ovenpaa der er det allerbedste, Hvor han og hun har bygget deres Hjem. Der har Du Gaardens rette Borg og Fæste, Hvorfra det hele skyder frejdigt frem. Der klinger Hjemmets dybe, tyste Toner i Harmoni med Hyggens lune Dragt, Mens Kærligheden Hverdagslivet kroner Og giver alt det gode Spiremagt«*. At omtale hjemmets store betydning for specielt mandens og børnenes trivsel genfindes i mange lejlighedssange. Om en højskolelærer, Andreas Bentsen, synges der i anledning af hans 70-års fødselsdag i 1909, at *»...skal vi finde grunden til hans lykke og kilden til hans friske, muntre sang,.....da må vi følge ham til hjemmets svale og kige indenfor i stu-*

ens fang...«(4). Beskrivelsen af hjemmets betydning afspejler den udvikling, der skete med borgerfamilien i løbet af 1800-tallet hen imod en arbejdsdeling, hvor kvinderne levede tilbagetrukket med børnene, mens manden havde sit virke uden for hjemmet. Om aftenen vendte han hjem for at samle kræfter til en ny dags udfordringer. I retningslinjer for en hustrus opgaver kunne det f.eks. præciseres således, at hun skal »give ham Erstatning i det stille Hjem for alle de Sorger og Plager, hvormed han maa kjæmpe uden for sit Huus« (5). Og selvom netop købmandskoner og højskolemødre stadig havde et arbejdsfællesskab med deres mænd, eksisterede idealet om hjemmet som den harmoniske base også her.

Familien og slægten er naturligt nok et vigtigt punkt for et hundredårs-jubilærende familieforetagende: »Du gamle Gaard, ...hav Tak, fordi Du over Slægtled skygged«, som der står. Selvtillid og tilfredshed lyser ud af sangen. Man var nået langt, og det var et rigt og gæstfrit hjem med overskud, hvor børn trivedes, og drengene fik en god uddannelse enten inden for handel eller teologi. Købmand Huus selv var en af byens kendte filantroper med mange lokale tillidsposter. Også det nævner sangene naturligvis med stolthed.

I en af jubilæumssangene fremhæves barndommen som en dejlig tid, der er værd at længes efter: »Hvor Børnene har sunget og har leet,« og »I Gaard og Have tumled' sig ... saa glad, Naar Lektien var lært«. Husets søn beskriver i en anden sang barndommens krinkelkroge således: »Thi hvor i hele Verden et Gjemmested man faar Som Stald og Sukkertønder udi en Købmandsgaard!«. I modsætning til arbejder- og husmandsmiljøer var der overskud til, at børn kunne have en egentlig barndom. De skulle ikke arbejde, de kunne lege – når de havde læst deres lektier vel at mærke. Derfor kunne man også senere med en vis sentimental længsel se tilbage på barndomstiden. Samme søn havde i 1894 skrevet en sang til sin mor på hendes 70 års fødselsdag, hvor han beskriver de gaver, hun fik med fra sit barndomshjem, præstegården i Købelev. Her havde Poul Martin Møller og Christian Winther haft deres gang, og her fik hun ifølge sønnen poesien i vuggegave. Det havde hun brug for i sit ægteskab, for »gled Din Drøm Ud i Livets Strøm, Dengang Du blev praktisk Købmandskone, Fandt din Sjæl dog Grund, Fra dens dybe Bund Hørtes stedse Harmoniers Tone«. Sangen er skrevet på melodien til »Grøn er vårens hæk«, som netop på dansk havde tekst af Poul Martin Møller. I en anden lejlighedssang, skrevet i 1874 til kongelig skuespillerinde Julie Sødrings sølvbryllup (6), indgår også i karakteristikken af hendes barndomshjem, at det var et hjem, som blev gæstet af kunstnere ja bl.a. såmænd også af samme Poul Martin Møller. Sangene er således med til at fortælle, at det følsomme, det poetiske, det kunstneriske og smukke tilsammen udgjorde en vigtig ballast især i kvinders liv, men de

Aggebo-Nielsen

Ravnsborggade 6 ☐ ☐ Cent. 4502

**Sørge- og Festsange,
Forretningsstryksager, Plakater,
Programmer, Kataloger og
Fagblade.**

Calberg St. Skinderg. 22 ☐ ☐ Cent. 6573 (KB)

*Alle Slags Tryksager og Reklamer.
Fest- og Lejlighedssange forfattes.*

I begyndelsen af det 20. århundrede blev det nemmere og billigere at få mangfoldiggjort sange. De to københavnske bogtrykkere, St. Calberg, Skindergade 22 og Aggebo-Nielsen, Ravnsborggade 6, var kun to blandt mange bogtrykkere, der imellem 1910 og 1917 gjorde reklame for trykning af lejlighedssange. Ofte havde man som St. Calberg udvidet tilbuddet til også at omfatte sangskrivning. De færdigtrykte sange kunne i den periode være smukt illustrerede. Til mange fester var lejlighedssangene dog stadig håndskrevne.

præsenterer også indirekte det sociale og familiære fællesskab mellem præster, det velhavende borgerskab, digtere, malere, skuespillere og akademikere, som etableredes i det 19. århundrede. Man var »omgangsvenner«, og man giftede sig ind i hinandens familie. De unge teologer færdedes hjemmevant i borgerhjemmene og blandt kunstnerne. I disse miljøer var det populært med enhver form for optræden, digtning, tableauer og dramatik og dermed også lejlighedssang. Fra gammel tid var teologer kendt for at kunne levere lejlighedsdigte på bestilling. Ved 100-års jubilæet var mindst to af sangene da også skrevet af præster. Omkring 1840 var der etableret et fællesskab blandt studenterne bl.a. baseret på den stærke, nordiske bevægelse, skandinavismen, og på ideer om frihed og demokrati. Det gav dem en fællesidentitet, der ofte var stærkere end deres individuelle familiære og sociale tilhørsforhold. Både her og i det blomstrende foreningsliv af studenter-

foreninger og selskabelige foreninger krævedes ofte sange til at styrke fællesskabsfølelsen. Her begyndte digtere som J.C. Hostrup og Carl Ploug at skrive sange til forskellige lejligheder som f.eks. skandinaviske studentermøder, klubarrangementer og jubilæer. Hostrup er selv et godt eksempel på de snævre, personlige bånd mellem miljøerne: Han var som student et engageret medlem af studenterbevægelsen, han blev senere præst og lejlighedsdigter med en stærk tilknytning til højskolelivet. Her blev han ligeledes en stor og sikker leverandør af sange til indvielser og jubilæer. Under de slesvigske krige dyrkedes de kække soldatersange, og også almindelige mennesker, der ikke tidligere havde skrevet sange, kunne blive inspireret til at skrive og lade trykke en sang. Det er måske heller ikke uvæsentligt, at der i denne periode blev lagt vægt på at demonstrere, hvor forskelligartet den danske og tyske mentalitet kunne være. Christen Kold bemærkede således i 1866, at mens det tyske folk var et forstandsfolk, var det danske folk et hjerteligt folkefærd, og en del af hjerteligheden kunne f.eks. være at synge sammen. Disse mange forhold kan være nogle af årsagerne til, at skikken med lejlighedssange snart bredte sig. Og det var ikke kun til et 100 års jubilæum, der blev skrevet lejlighedssange, det kunne også være til en barnedåb. I 1910 blev lille Ingeborg Trier Hansen døbt. Hendes forældre var højskolefolk, og både far og mor havde skrevet en sang, hvori de bl.a. ønskede, at navnet »Ingeborg« gennem sin gammelnordiske navnesymbolik kunne være med til at forme hendes liv, så hun altid ville være *»de unges værn og borg«*. Hun blev bevidst opkaldt efter sin afdøde moster, der blev fremhævet som et godt forbillede. Navnesammenfaldet var ikke kun udtryk for et håb om, at den lille pige ville gå i sin mosters fodspor, men det betragtedes også som en værdi i et større perspektiv, for *»en slægt os følger efter, og lægger til vor gerning nye kræfter. Så, hvor vi ældre segner, de unge tager fat og giver Danmarks unge en ny og herlig skat«*. At Ingeborg skal erstatte den afdøde, nævnes dog også: *»hvad os døden røved, os livet atter gav«* (7).

Den 21. september 1894 blev Helga Rosendal gift med plantør Vilhelm Pinholt. Brylluppet fandt sted på Grundtvigs Højskole i Lyngby, hvor brudens far var forstander. Bryllupssangen var håndskrevet og havde seks vers. Brudeparret bosatte sig efter brylluppet ved Blåvand, hvor der ventede en stor opgave med at tilplante klitterne og dermed forhindre erosion af kysten. I sangen rettes opmærksomheden traditionen tro på brud og brudgom først hver for sig og siden sammen. For ham var arbejdet vigtigt: *»han med Læmpe vil nu dæmpe Havets Suk og Sandets Flugt. Hil Dig! plant de Fyr og Graner, Ønsker følge varmt de Planer til et Værn ved Blaavands Bugt«*. For bruden var det derimod hjemmet, digteren rettede opmærksomheden på, for *»snart derinde vil vi finde Helga-Rosens fine Kind, hyggeligt vil der sig brede Livets Duft for hver her nede, Kjærlighedens varme Sind«*. Måske op-

Telegramkioskerne, der fra 1910 til 1917 lå Godthåbsvej nr. 1 på Frederiksberg, handlede bl.a. med sangtekster og noder. Gavlen blev, som det kan ses på billedet, udnyttet til reklamer, og bag telefonnummeret Vester 4302 gemmer sig forfatteren, journalisten og teaterdirektøren Max Gerhard, der boede på Vesterbro, på Ny Carlsbergvej. Musik og sang spillede en stor rolle i hjemmet, men af og til var der lavvande i husholdningskassen, så måske var annoncen et forsøg på at nå ud til et større publikum. Frederiksberg Bibliotek. Lokalthistorisk Billedsamling.

nåede parret at være gift i 60 år, og måske fik de også ved den lejlighed en sang. Det skete for murermesterparret Hauerbach, der den 18. april 1904 holdt deres diamantbryllup i Randers. Ægtefællerne var begge fyldt 80 år, og for børnene føltes det ikke forkert at rette opmærksomheden på livets afslutning. De siger det sådan: »en Livsaften blid. Gud skænke Jer Fred, Sin rige Kærlighed, Sin Naade, naar Jer Livssol bag Skyen gaar ned.«. Det gjorde den henholdsvis 2 og 4 år senere.

Blandt højskolefolk, kunstnere, teologer og veletablerede borgerfamilier blev det således i 2. halvdel af det 19. århundrede almindeligt at skrive sange til alle slags arrangementer. Det, der tidligere var for de få og særlige

som f.eks. kongefamiliens medlemmer, Johanne Louise Heiberg eller Jenny Lind, blev nu muligt i brede kredse. Emma Gad bemærkede i 1918, at det næsten kunne være ligegyldigt, hvem man placeres ved siden af til en middag, »idet Talerne og Sangene er saa mange, at der ikke gives En megen Tid til Samtale« (8).

Hos nogle familier blev en særligt populær lejlighedssang ophøjet til en egentlig slægtssang, der blev sunget, når familien var samlet. Det skete f.eks. for familien Steenstrup på proprietærgården Kvistgård ved Struer. Sangen, der sandsynligvis stammer fra et sølvbryllup i anden halvdel af det 19. århundrede, var så generel, at den kunne bruges ved mange lejligheder. Teksten fremhæver Kvistgård som symbol på det lystfyldte arbejde, på stilheden, og på kærligheden. Med andre ord: Harmonien.

Dermed er den karakteristisk for mange af periodens sange, der med deres lyse og lette grundstemning udtrykker et mentalt og socialt overskud. Kærlighed, ægteskab, arbejde, slægten, hjemmet og troen er gode, trygge fundamenter i den enkeltes liv.

»Thi Arbejdets Ære og Hjemlivsfærd det blev de Støtter, der Broen bær«

I februar 1921 var der sølvbryllupsfest i Kirkedal i Hanherred, og linjerne i overskriften stammer fra den sang, der var skrevet til lejligheden. Sølvbrudeparret var nu i begyndelsen af halvtredserne, og det var tid til at stoppe op og lade tankerne gå 25 år tilbage og mærke efter, om livet havde formet sig, som det skulle. Nu havde parret naturligvis ikke selv skrevet sangen, så deres egne tanker må vi desværre undvære, men en bekendt eller et familiemedlem har forsøgt ikke kun at præsentere, men også vurdere det levede liv for dem. Parret havde haft deres udkomme som husmænd, og digteren holder med sin sangtekst et billede op for os og sølvbrudeparret; et billede der i store træk har to fundamenter: Arbejde og hjem. Livet har på den ene side bestået af det, der i sangen kaldes »dagligfærd« i form af en travl arbejdsdag, men på den anden side havde parret sammen fået »arnefred«, og efter digterens mening kunne de nu føle, at lønnen var kampen værd. Den lykkelige basis for parrets liv var hjemmet, der i sangen beskrives som et lykkeslot bygget på kærlighed. Det er nærliggende at fortsætte sammenligningen og kalde husets herre og frue for drot og dronning, og det gør vor digter da også. Den herskende stemning i hjemmet kan efter digterens mening ses i et større perspektiv som en lille solid sten, der indgår i det store bygningsværk, samfundet. Hvilke personlige kvaliteter havde de to vist i de 25 år, ægteskabet havde varet? Kvinden, Margrethe, blev spurgt, hvad hun ville sige til, at hendes mand stillede op til folketinget. Hendes svar har digteren

beskrevet således: »Og føler du, her gaar din Vej, du har en Pligt, maa ej sige nej. Og bliver du træt af Krigerfærd, er Hvilen i Hjemmet dig dobbelt kær«. Sølvbruden beskrives som en kvinde, der med sin holdning klart viser, at hun forstår betydningen af pligten, i dette tilfælde det politiske arbejde, som hendes mand involverer sig i. Hun fremstilles også som hustruen, der tilbyder hjemmet som den base, hvor manden kan finde hvile og tryghed. Sølvgommen beskrives som en person, der nyder stor tillid og respekt i lokalsamfundet, og som viser ansvarsbevidsthed ved at tage de opgaver på sig, der bliver tilbudt. Sølvbrylluppet var en milepæl for parret. Ingen kan være sikker på også at opnå et guldbryllup, derfor ser digteren allerede nu ind i fremtiden og viser et billede af alderdommen, hvor parret med livets krone – det grå hår – i aftensoen træt hviler i lænestolen. Da vil børnene vække minder og derved kalde genskinsglæden frem.

Sølvbrudeparret fra 1921 havde som sagt hjemme i et husmandsmiljø. Et tilbagevendende tema for husmandssangene er troen på egne ressourcer og det daglige slid som grundlag for fremdrift og udvikling. Og den materielle fremgang, som især fandt sted fra 1940'erne, kan udtrykkes ret kontant. I en sølvbryllupssang fra 1948 fra et nordjysk landbohjem nævnes, at der nu er indlagt vand og »træk og slip« på ejendommen. Endvidere nævnes pasning af haven, biavl og opkøb af et stykke mose, formentlig til tørvegravning. Cykelanhængerer bliver afløst af en bil. Manden sidder naturligvis i sognerådet og har en tillidspost i forbindelse med mejeridriften. Konen er også kendt for sin flid, hendes speciale er at strikke og sy, bl.a. syr hun spejderuniformer. Den driftige familie kan være stolt, for den har nået sit mål: At føre landbruget fremad, gøre det tidssvarende og gøre dagligdagen lettere. Børnene i familien nævnes til sidst, og en ting fremhæver forfatteren som en garanti for, at livet næppe bliver svært for dem: De har nemlig arbejdssomhed med i bagagen hjemmefra. I næstsidste strofe formuleres facit: *»Maalet har de begge sikkert naa't, thi et dejligt Hjem det har de faa't«*.

Flid og fremgang skal ses i modsætning til tidligere tiders bønder, der havde ry for at være lade, ugidelige, ligegyldige og uansvarlige og for at flygte fra hverdagens trængsler med en lur bag kakkelovnen eller i landsbyfællers festlige lag. Men nu havde højskoleophold og aftenkurser imidlertid gjort deres virkning, og vi møder en hel ny identitet og mentalitet. Forsamlingshusene, mejerierne og brugsforeningerne står som symboler på initiativer, der er udsprunget af det lokale samfund. Ikke få sange fremhæver, at hovedpersonen sidder i sognerådet eller i brugsforeningens bestyrelse. En undersøgelse i Sønderjylland har vist, at de husmænd, der etablerede sig omkring 1920, og som fik tillidsposter, ydermere ofte fik et netværk, der rakte ud over lokalsamfundet. Det kunne være den effekt, der førte til, at husmanden fra Hanherred i 1920 kom i folketinget. Et andet karakteristisk

træk er, at havde man en supplerende uddannelse i form af et ophold på efterskole, højskole eller landbrugsskole, havde man større chance for at opnå tillidsposter (9). Anvendt viden gav handlekraft og dermed anseelse.

Flid, arbejdsomhed og arbejdsglæde er også hovedtemaerne i den sang, Maren Andersen fra Vestjylland fik af sine børn i 1939 til sin 70 års fødselsdag. Sangen er en tak for det hjem, hun gav dem, og de beskriver den flid, hun måtte lægge for dagen. De roser hende for, at hun alligevel altid viste glæde ved sit arbejde. De husker smil og sang, og at hun tog imod smerte og sygdom uden at klage. Børnenes oplevelse af barndomshjemmet som trygt trods nøjsomhed og tidlige arbejdsopgaver bekræftes af erindringer fra livet på landet mellem ca. 1920 og 1940. Barndomshjemmet huskes som et trygt sted med faste rammer, hvor enhver havde sin plads at udfylde. Fra 6-7 års alderen havde børnene pligter, men den udbredte holdning var, at det kom dem til gode senere hen i livet (10). En opfattelse der også kom til udtryk i sølvbryllupssangen fra 1948. I en guldbryllupssang fra 1943 får vi et levende billede af de vanskeligheder, der mødte husmændene, når de forsøgte at skabe et økonomisk fundament for en familie. Manden var nødt til at supplere indtægten ved at fremstille træsko, køre med brød og fisk og fungere som ledvogter. Også til et sølvbryllup i Rodskov på Djursland i 1949 beskrives landmandens hårde kamp mod konjunkturerne: »*Naar Skuden skal krydses mod skrap Konjunktur, faar Evner og Kræfter saa ublid en Kur, men Sejren blev jo des større*«. Sangen udtrykker troen på, at modgang gør stærk, men senere i teksten hylder den også fællesskabet og de personlige egenskaber, som ansås for helt nødvendige for at vinde kampen mod krisetiderne: Dygtighed, trofasthed, vilje, flid, mod og sammenhold. Dette var perioden, hvor bønder blev til landmænd. Det gamle bondesamfund foretog en gradvis ændring hen imod et professionelt landbrugssamfund. Nogle af de mange sølv- og guldbrudepar kunne måske sidde og grunde over, om sliddet for det daglige udkomme havde haft for store omkostninger. Denne tvivl gav en sønderjysk landmand også udtryk for i sine erindringer (11). I det sociale fællesskab, man indgik i lokalt, var man i det store og hele fælles om de barske levevilkår, og fællesskabet optræder da også som et centralt element i sangteksterne. Opførelsen af de lokale institutioner var med til at danne rammen om et mere rentabelt landbrug, der kunne hjælpe landbrugerne ud af armod, lette deres hverdag og skabe grobund for yderligere forbedringer, men det var også rammerne for det fælles, sociale liv. Sammenhold, hjælpsomhed og gæstfrihed var vigtige elementer, for at lokalsamfundet kunne fungere. Enhver havde sit eget, men der var et stort behov for gensidig hjælp og social kontakt. Ofte siger de unge landmænd gennem sangene de ældre tak for gode råd. Arbejdsfællesskabet var tit identisk med den personlige omgangskreds (12). Det er altså også disse person-

Margrethe Lauritsen er født i 1899 og døde i 1978. Hun stammede fra et husmandshjem i Hundborg i Thy, men flyttede senere til Nordfyn for at blive røgterkone. Hun havde fra naturens hånd stor trang til at give sine følelser og holdninger digterisk udtryk og skrev digte til langt op i alderen. Hendes produktion omfatter tillige revyviser til den lokale revy i Otterup. Endelig har hun også forfattet sange til familiefester og til sine børns konfirmationer i 1940'-

erne, men hun arbejdede aldrig på bestilling. Konfirmationssangene findes nu i Dansk Folkemindesamling.

lige venner, vi må se for os siddende omkring bordet ved festerne og bl.a. synge de nævnte sange.

En del sange er skrevet i anledning af indvielser især af forsamlingshuse, og mange er skrevet i forbindelse med de efterfølgende jubilæer. Om vinteren afholdtes sykurser. En lærer stod for undervisningen, og kurset kunne afholdes på kroen eller skolen. Man får gennem de bevarede sange et levende billede af kvinderne, der med symaskinen bag på cyklen eller på en trækvogn en gang om ugen drager af sted ikke kun til undervisning, men også til hyggeligt samvær; og når årets kursus var slut, så man med forventning frem til næste sæson. Afslutningen markeredes ofte med en kop kaffe og en sang. En bornholmsk husmandskone husker, at husførelsen frem til 1928 foregik stort set uændret fra hendes barndom, men så blev der oprettet en husholdningsskole, hvor konerne kom på kursus og lærte nye teknikker. Alt til undervisningen måtte tages med hjemmefra, for der var intet

skolekøkken. Fortælleren var selv formand for Husmandsforeningens Sy- og Husholdningskreds i 14 år (13).

Hen imod 1940'erne var der efterhånden basis for en materiel fremgang, som husmandskonerne da også omtaler med tilfredshed: Man investerede f.eks. sammen med naboen i en selvbinder, man undermurede stuehuset, fik nyt køkkenbord, ny vask, ny kostald, et rigtigt toilet og linoleum på gulvet, så man slap for at fernisere. Ved slutningen af forløbet er vi oppe i 1960'erne (14).

Lejlighedssangene kan ses som et middel til at bekræfte hinanden i troen på fremgang og egne ressourcer, men det er også en blufærdig måde at takke hinanden for fællesskabet på.

»For der er mange ting at få, når man er fjorten år«

Disse ord i en konfirmationssang kunne hverken være skrevet af præster og højskolefolk i 1800-tallet eller af landboere i begyndelsen af det 20. århundrede. De er da også skrevet i 1978 til drengen Kim fra København og giver et billede af, hvordan man vurderer konfirmandens situation i 1970'ernes Danmark. En 14-årig kan mange ting, mener lejlighedspoeten, og giver en række eksempler fra fritidslivet, for det er især her, det foregår. Kim har gået til gymnastik, svømning og fodbold. Desuden har han været avisbud, for *»det gir' dejlig kasse«*. Pligterne i hjemmet kan bestå i at klippe hæk og køre jord ikke kun for, men også sammen med forældrene. Arbejdet beskrives som en anledning til, at børn og forældre foretager sig noget sammen. Indirekte skildres gennem fritidsmulighederne også en selvstændig fase i livet, som man nu lægger vægt på: Ungdomstiden. Allerede fra begyndelsen af århundredet fokuserede man på ungdomslivet som en periode, hvor man kunne koncentrere sig om at opleve, møde andre unge, udvikle sig og få en uddannelse, og hvor man endnu ikke havde for mange bindinger. Man skulle lære for livet. Men for en del var de økonomiske forudsætninger ikke til stede. For mange, der var unge efter 1950, har et selvstændigt ungdomsliv imidlertid været opfattet som en menneskeret. *»Livet vinker, unge Tanker higer ud mod alt det bedste, vi har drømt,«*, som en morfar skrev i 1981, og måske så han sin egen ungdom som kontrast til barnebarnets. For pigen Liv, der blev konfirmeret i 1979, præsenteres også en række fritidsmuligheder: Fløjtespil, skiløb og rejser. Planerne om uddannelse opfattes i sangen som den unges eget valg, og et af ønskerne for fremtiden er, at hun må slippe for stress, de voksnes svøbe.

I den anden ende af tilværelsen møder vi Einar, der i 1979 fik en sang til sin 80-års fødselsdag. Han beskrives som en mand, der cykler hver dag, for *»motion, det skal der til, vital og ung i sind er hvad du vil«*. Derudover sæt-

Der findes kun få fotografier af et middagsbord, hvor gæsterne sidder med lejlighedssangen i hånden. På det tidspunkt sker der sandsynligvis for meget til, at man husker at tage billeder. Ved denne konfirmationsfest i København i 1960 er gæsterne imidlertid fanget, netop da konfirmandens takkesang er uddelt. Privat foto.

ter Einar pris på at rejse, synge, spille og danse. Vi har med andre ord at gøre med en af tidens aktive pensionister. I modsætning til sangene fra landbo-miljøet tidligere i århundredet hylder sangskriverne i denne periode sjældent dyder som arbejdsomhed, troskab og flid. Familie og venner kender ikke hinanden fra arbejdslivet, men fra fritiden, og det er den enkeltes profil i denne sammenhæng, der især beskrives. Der findes imidlertid også sange fra arbejdspladserne. I 1981 blev der f.eks. holdt afskedsfest i Handelsbanken for en kommende pensionist, og kollegerne havde forfattet en sang, der viser den vægt, man i kollegial sammenhæng lægger på egenskaberne »hjælpsomhed« og »fællesskab«: »*travlhed var i vort kontor, men du var ikke bange for ganske åbenlyst at ta' et ekstra nap ...for du sa': Vi klarer det for Søren!*«. Forskellen mellem før og nu berørtes ved frøken Ingeborg Rasmussens 50-års jubilæum den 26. marts 1950, hvor lejligheds-poeten forsøger at tolke jubilarens følelser for nutidens forventninger til løn og fritid: »*Dengang var alting anderledes, end det er i dag, da passed' man sin dont med flid*« og »*Man passed' det man skulle – og en masse mere til,*

disse tider ønsker frøken Rasmussen igen,» og ikke som nu, hvor »de blot grunder på, hvor megen løn og frihed man dem under«. I al gemytlighed naturligvis, men mon ikke lejlighedspoeten har ramt en præcis karakteristik? Ragnhild fik i forbindelse med sin pensionering i 1982 en såkaldt ballade af sine venner. De giver her udtryk for bekymring for Ragnhilds helbred efter et arbejdsliv, som de mener, har været for stressende for hende: Derfor giver de hende dette råd for fremtiden: »så sæt Du Dig i stolen hen og nyd Dit liv igen« for »Vi håber, at Du husker at blive glad på ny, for livet i Dig rusker. Til venner kan Du ty«. Stressfaktoren er et moderne fænomen. At blive slidt op af sit arbejde var almindeligt for generationerne før, men at se frem til en aktiv tredje alder hører nutiden til.

At livet en dag må slutte, nævner tidens lejlighedssange ikke. Selv ikke – eller måske snarere slet ikke – for den 80-årige, hvor digteren i stedet håber, at *»de næste tyve [år] flot du også ta'r!«*. Det er ikke alvor og højtid, der er rammerne for vor tids hyldestsange, der anvendes derimod humor, sjove episoder og den enkeltes særheder. Alvor, højtidelighed og patos er ikke moderne menneskers udtryksform. Man frygter at blive opfattet som patetisk, og dermed ufrivillig komisk. Bare tænk på danskernes forhold til reklamerne, hvor et budskab uden humor modtages med skepsis. Sådan også med konfirmationssangene. Tiden er løbet fra gode råd givet i al offentlighed fra forældre til børn. Når de ydre rammer for og forventninger til den enkelte er under stadig forvandling, må de gode råd også blive mere individuelle og komplekse. Hvad der syntes evigtgyldigt for forældregenerationen, holder ikke længere for næste generation, og hvad der bliver sagt forældre og børn imellem er privat og vedrører ikke hele omgangskredsen. En konfirmationssang fra 1991 er således med sin klare etiske holdning atypisk for tiden, for far og mor ønsker *»at du må bevare meningernes mod«*.

Omgangskredsen skabes nu om dage kun sjældent i nærmiljøet. De gæster, der var med til at synge en række af de citerede sange, er ikke længere naboer og genboer og har sjældent en hverdag eller et arbejdsfællesskab sammen. De er snarere venner fra forskellige sammenhænge i fritidssfæren måske med basis i fælles interesser. Det er baggrunden for lejlighedssangenes nye temaer, der især er knyttet til fritidslivet.

Harmonisk, arbejdsom eller livsnyder?

Lejlighedssange er først og fremmest brugssange skabt til en særlig situation. På den måde er de hver især unikke, men de er også en del af en tradition, som giver lejlighedspoeten mulighed for at anvende en slags formel for digtningen. Hertil hører bl.a. at fortælle historien om hovedpersonens liv. Men hvad vil digteren lægge vægt på i denne fortælling?

For en lejlighedspoet i 1800-tallets borger- og højskolemiljøer ville basale begreber være: Harmoni, den lune hygge, kærlighed, håb, mod, ånd, kløgt, tålmod, elskelighed, kraft, snilde, fred og stilhed. Det overordnede billede, digteren vil vise os, er stille og fredfyldt med ånd og hånd som to tvillinger. Den ene tvilling har dog nok en førstefødselsret, og det er ånden, der her skal opfattes som kulturen og æstetikken. Det er derfor ikke et udpræget aktivt og dynamisk miljø, sangteksterne skildrer, men bestemt heller ikke det modsatte. Det er blot ikke historien om livets mere barske sider, man fortæller, den må vige for noget, der er højere.

Husmændenes lejlighedspoet bor på landet i begyndelsen af det 20. århundrede. Han – eller hun – vil fortælle historien om, hvordan man med egne kræfter kan opbygge et liv fra bunden. Den ordbog, digteren vil kigge i, vil indeholde ord som: Arbejdets ære, flittig hånd, ilsom fod, tørn, løn, kamp, flid, pligt, dyst, sejr og strid. Men der vil også stå: Hjælpsomhed, gæstfrihed og fællesskab. Begreberne er med til at beskrive et arbejdsomt og disciplineret liv med stærk forankring i lokalmiljøet og den enkeltes afhængighed af andre. På trods af at man også her vil drømme om harmoni og hygge som hjemmets basale værdier, beskrives livet som aktivt og krævende. Skal de unge kunne klare lige så hårde vilkår som forældregenerationen, må ballasten være arbejdsomhed og flid. Det er en periode, hvor uddannelse giver nye muligheder, og på højskoler og landbrugsskoler lærte man ikke kun sangen, men også lejlighedssangen at kende. Den var med til at sætte et godt punktum på et skoleophold, og traditionen blev taget med hjem og anvendt til de lokale fester. Den kunne ryste arbejdsfællesskabet sammen ved festlige lejligheder.

Nutidens lejlighedspoet bruger ikke store ord, men teksten fortæller indirekte om det aktive og vitale menneske, om betydningen af trods høj alder at være ung af sind, om individualitet og om at bruge livet. Humoren kan være et redskab til at udtrykke, at nutidsmennesket har lov til at være sig selv og finde sin egen måde at leve livet på uden at blive målt med bestemte alen. Kun et fåtal vover sig frem med et alvorligt og filosofisk bud på leve-regler, for selvom der udtrykkes fundamentale værdier som kærlighed, børn, børnebørn og venskaber, så accepterer og respekterer man, at enhver skaber sine egne værdier her i livet.

Lejlighedspoeter arbejder inden for deres samtids og omgangskreds' normer og med de værdier, der betyder noget i den sammenhæng. Når man synger, taler man med én mund og derved bekræfter man måske ligefrem sig selv og hinanden i en kollektiv opfattelse af værdierne.

Noter

1 »Olsen-bandens flugt over plankeværket«, film fra 1981. 2 Fra Vallekilde Folkehøjskole 14, okt. 1907, s. 17. Dette lille vers blev ofte sunget. 3 Robert Nielsen: »Tanker og Toner, Smaadigte og Arbejdersange«. Robert Nielsens Forlag, Aalborg 1921. 4 Fra Vallekilde Højskole 16, okt. 1909, s. 11-12. 5 Andagtstimer nr. 106. 1824. Kvindfolk, s. 214. 6 Sødning, s. 74-75. 7 Fra Vallekilde Folkehøjskole 17, okt. 1910, s. 9-10. 8 Gad, s. 17. 9 Solvang, s. 139-140. 10 Andersen, s. 61. 11 Samme, s. 162. 12 Solvang, s. 36. 13 Zenius, s. 86. 14 Samme, s. 110-111.

Litteraturliste:

Andersen, Haukjær: *Det gode slid. Landmandsliv i det 20. århundrede*. Landbohistorisk Selskab. Odense 1995.
Gad, Emma: *Takt og Tone. Hvordan vi omgaas*. 1918. Genudgivet København 1994.
Fra Vallekilde Folkehøjskole. Udgivet af Povl Hansen. 14, oktober 1907. 16, oktober 1910. 17, oktober 1912.
Kvindfolk, bind 1. Red. Anne Margrethe Berg m.fl., København 1984.
Solvang, Gunnar: *Husmandsliv. En etnologisk skildring af livsvilkårene i Rønhave-kolonien på Als 1925-80*. Landbohistorisk Selskab. Odense 1984.
Sødning, Julie Weber født Rosenkilde: *Erindringer fra min barndom og ungdom* ved M.F. Sødning. Kjøbenhavn 1894.
Zenius, Marianne (red): *Husmandskonerne fortæller. 15 erindringer fra det 20. århundrede. 2. oplag*. København 1988.

Utrykte kilder fra 1995-kampagnen:

DFS 1995/019, nr. 126, 142, 150, 196, 200, 276, 344, 793A, 915, 965, 997, 1065, 1067, 1069, 1071, 1073, 1075, 1097, 1155, 1209, 1349, 1371, 1381, 1405, 1409, 1439, 6652.

Summary

Harmony, industry or the enjoyment of life?

Songs of homage in folk high schools, among smallholders and among seventies individualists

Denmark has a long and still-living tradition of communally singing occasional songs at private and public celebrations. By means of a newspaper campaign in 1995 the Danish Folklore Archives collected more than 2000 such songs, most of them from before 1945. The majority come from Jutland and from the rural farming environment, but there are also songs from the Islands and from gatherings of craftsmen, workers, office workers and tradesmen.

The songs can make a contribution to the history of a person or family, but may also shed light on the social and cultural developments of the nineteenth and twentieth centuries in the environments from which they come. It is first and foremost the material conditions that are described, but the values and norms that the authors have put into the texts are interesting enough in themselves. As examples, three environments have been chosen here: the bourgeoisie and the 'folk high school', c. 1870-1910; smallholders and farm owners, c. 1920-1950; and the liberal professions from the 1950s to the 1990s.

Through the text examples it is pointed out that whereas the occasional poet of the nineteenth century bourgeois or folk high school circles would emphasize concepts such as harmony, peace and the spirit, the rural poet of the beginning of the twentieth century would be more likely to choose concepts like industriousness, duty, work and community spirit. Today's occasional poet does not cultivate the emotional, but will typically pay homage to the active personality, the enjoyment of life and the vital person who retains a youthful way of thinking. The values thus help to tell us what is important to identity in the various environments.